

Сарапій М. М.

Запорізький національний університет

Тяпкіна Н. І.

Запорізький національний університет

СОЦІАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР МЕДІАТИЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Стаття присвячена окресленню процесів медіатизації історичної пам'яті в сучасному українському інформаційному просторі. Дослідження описує медіатизацію пам'яті як соціо-комунікаційний феномен, який бере початок від фундаментальних праць із теорії колективної пам'яті (Мориса Гальбвакса, Жана Ассманн, Джеффри К. Оліка та ін.). Визначено, що пам'ять залежна від соціальних груп, прив'язана до соціальних і фізичних просторів, де окреслюються об'єкти та процеси пам'яті. Дослідження привертає увагу до недосконалості термінологічної бази, пов'язаної з історичною пам'яттю, де поняття "історична пам'ять" перетинається з поняттями "міф", "звичай", "традиція", "історична свідомість", оскільки стосується процесів збереження, трансформації та використання минулого в соціокультурному просторі. У контексті роботи з медіатизацією для генерування націєтворчих сенсів виділено ключові моменти формування розгалуженої системи знань через виокремлення дескрипторів як інформаційної структури, що транслює історичні відомості. Їх умовно класифіковано на понятійні дескриптори – базові історичні знання, які надаються закладами освіти, науковою та науково-популярною літературою, документалістикою тощо. Опитування, проведене у межах дослідження, засвідчило, що саме понятійні дескриптори є головним джерелом знань про історію України, хоча чільне місце в результатах посіли й об'єктні дескриптори та дескриптори маскульту. До об'єктних відносимо візуалізацію знань через пам'ятники, музеї, електронні та друковані видання, кінематограф, поштові листівки, марки тощо; цей дескриптор у більшій мірі прив'язаний до соціокультурного та фізичного просторів. Масово-культурний дескриптор (поширення історичних наративів у масовій культурі) залежить від попередніх, хоча може функціонувати й сепаровано й реалізовуватися через художню літературу, кінематограф, меми, музику, фотографію. Поділ між дескрипторами досить умовний. Одночасно об'єктний дескриптор у формі, наприклад, книги, фільму, пісні, може поєднувати функції масовокультурного дескриптора. Зазначено, що одні й ті ж історичні явища можуть знаходитися на перетині всіх дескрипторів. На прикладі подій російсько-української війни, зокрема на острові Зміїний у лютому 2022 року, описано, як здійснюється медіатизація на сучасному етапі розвитку суспільства – від оприлюднення у традиційних медіа до поштової листівки та марки Укрпошти.

Ключові слова: колективна пам'ять, історична пам'ять, медіатизація пам'яті, понятійний дескриптор, об'єктний дескриптор, дескриптор масової культури.

Постановка проблеми. Медіа в найширшому розумінні цього слова (телебачення, радіо, соціальні мережі, кінематограф, художня література та інше) впливають на формування, збереження, відтворення та забуття колективної чи індивідуальної пам'яті. Проникаючи в повсякденне життя, вони перетворюють пам'ять на соціальну практику, де минуле репрезентується в медійних форматах, впливаючи на соціальні комунікації, ідентичність і культурні норми. Медіа не просто фіксують факти – вони формують сприйняття історії. І це не тільки про збереження спогадів, але й про інтер-

претації та оцінки. У світі, де інформація оновлюється щосекунди, медіатизація пам'яті, допомагає боротися із забуттям та знати уроки історії. Соціально-прагматичний вимір медіатизації пам'яті набуває особливої актуальності в контексті гібридних загроз, смислових та інформаційних війн сучасності. За таких умов дослідження механізмів медіатизації пам'яті набуває стратегічного значення для протидії деструктивним інформаційним впливам та захисту національної ідентичності. Попри значущість проблематики медіатизації історичної пам'яті, теоретичне осмислення

соціально-прагматичних аспектів залишається розробленим недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження медіатизації пам'яті як соціокомунікаційного феномену бере початок від фундаментальних праць із теорії колективної пам'яті. Поняття “колективної пам'яті” у науковий обіг ввів французький соціолог Морис Гальбвакс у книзі “On Collective Memory” [11]. Саме він уперше зауважив про соціальні рамки пам'яті, тобто пам'ять залежна від соціальних груп (наприклад, спогади про дитинство формуються через сімейні розповіді). Дослідник розрізняє індивідуальну пам'ять і колективну. Остання є спільним знанням, що передаються через ритуали, історії та символи. Для нашого дослідження цінним є окреслений Морисом Гальбваксом взаємозв'язок та взаємодію пам'яті та історії. Він зазначає, що відміну від історії, яка є об'єктивною і критичною, колективна пам'ять є суб'єктивною і змінюється залежно від потреб сучасного суспільства. Беззаперечним є твердження науковця, що пам'ять прив'язана до соціальних і фізичних просторів, таких як міста чи релігійні місця [11, с. 52–53]. Сьогодні варто говорити про розширення цих кордонів, адже своєрідним соціальним простором є також соціальні мережі, групи в месенджерах, блогерські онлайн-спільноти, які медіатизують колективну пам'ять, закріплюючи інформаційні потоки у віртуальному просторі. Ідеї Мориса Гальбвакса були використані у дослідженні Яна Ассманн “Collective Memory and Cultural Identity”, який переосмислює їх, виділяючи “комунікативну пам'ять” (втїлена у святковому календарі, у переказах міфічного чи історичного минулого) та “культурну пам'ять”, що є головною передумовою формування колективної ідентичності [10, с. 126–129]. Цікавим та корисним доробком в осмисленні колективної історичної пам'яті є дослідження Джеффри К. Оліка “Collective Memory: The Two Cultures”, де він у понятті “колективна пам'ять” окреслює об'єкт і процес. Він критикує надмірну ідеалізацію пам'яті в сучасних студіях, зауважуючи, що пам'ять пов'язується з політичною культурою, а також погоджується із недосконалістю терміна “колективна пам'ять”: “колективна пам'ять – це погана заміна старішим термінам, як-от політична традиція чи міф” [12, с. 334]. Ці терміни часто перетинаються, оскільки вони стосуються процесів збереження, трансформації та використання минулого в соціокультурному просторі [4, с. 28–29]. Теоретико-методологічна база аналізованого питання не залишилася поза ува-

гою вітчизняних дослідників (К. Голденштейн, А. Киридон, В. Ільїн, Ю. Половинчак та інші) [2, 4, 5, 7]. У сучасних українських наукових розвідках збереження пам'яті особлива увага приділяється питанням медіатизації російсько-української війни [3, 9]. Незважаючи на значну кількість наукових матеріалів про збереження пам'яті, питання медіатизації історичної пам'яті має фрагментарний характер та потребує подальших досліджень, особливо в сучасних умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика медіатизації історичної пам'яті як соціокомунікаційного феномену поширення сенсів на сучасному етапі розвитку суспільства з метою формування колективної ідентичності. Для досягнення мети необхідно актуалізувати поняття колективної пам'яті, її медіатизації за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, описати механізми закріплення сенсів у колективній пам'яті. Для аналізу зв'язку колективної історичної пам'яті використано загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, індукції, порівняння, систематизації та інтерпретації фактів. У межах дослідження проведено опитування у форматі онлайн-анкетування серед фейсбук-спільноти (опитано 40 респондентів). Анкета містила запитання про канали інформації, що сформували, на думку реципієнта, уявлення про історію України. Без сумніву, результати опитування не дають вичерпної відповіді, а лише вказують на тенденції та домінантні джерела формування історичної пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Процес формування колективної історичної пам'яті в демократичних суспільствах не є контрольованим та прямолінійним. “Пам'ять як сфера смислотворення формується в різних практиках, що розгортаються в декількох площинах – як родинна пам'ять, локальна чи регіональна, як пам'ять офіційна, трансльована через систему освіти, національних практик комеморації, художніх образів, що сукупно формують національне або регіональне культурне поле. Очевидним є той факт, що концепти “пам'ять”, “колективна пам'ять” не є чимось метафізичним і абстрактним, вони постійно беруть участь у процесах конструювання, артикуляції й мобілізації ідентичностей, потрапляючи тим самим у простір політики і актуалізуючи відповідні дослідження” [7, с. 95]. Нас, у першу чергу, цікавить питання медіатизації колективної пам'яті, яку можна верифікувати та використати як прийом протидії російській пропаганді.

Йдеться про формування, відтворення в медіа та зберігання колективної пам'яті про нашу державу. У цьому питанні однозначним, на нашу думку, повинен бути вплив державних інституцій: процес “формування та відтворення спільної пам'яті в суспільстві, яка містить у собі створення спільних ідей, символів, наративів та важливих смислів, які об'єднують націю та її історію, а також виступають елементом формування національної ідентичності” [1, с. 135]. Найважливішим питанням є смислове навантаження шкільної програми, спонсорування музеїв, бібліотек, державного замовлення на кінематограф, театральні вистави та індустрію розваг з відповідним смисловим навантаженням тощо. Цю тезу підтверджують результати опитування: програма навчального закладу домінує. Чільне місце посідають також новітні медіа – соціальні мережі, блоги, подкасти. Усвідомлюємо викривлення результатів опитування щодо науково-популярної літератури через відповідний контингент людей, які відгукнулися на прохання дати відповіді у Фейсбуці (див. рис. 1). Ми свідомо не додали в опитування традиційні медіа, оскільки при бажанні можна було додати в “інше”. До того ж вони лише супроводжують інші канали отримання інформації: “мас-медіа не мають ексклюзивного права на конструювання реальності”, “будь-яка комунікація – як в тому, що вона підхоплює, так і в тому, що вона віддає на поталу забуттю – сприяє конструюванню реальності” [6, с. 137].

Щоб інформаційний потік дійшов до споживача інформації він має бути медіатизованим. Це поняття можна розглядати у вузькому та широкому значеннях: “медіатизація є концептом, який, з одного боку, акумулює онтологію ЗМК на сучасному етапі становлення глобалізованого соціуму,

а з іншого, презентує новітній концептуальний вимір досліджень у царині комунікацій. Медіатизація виступає концепцією, що маркує дослідження, у яких йдеться про вплив медіатехнологій на соціум” [8, с. 13]. На думку дослідниці процесів медіатизації культури Валентини Ривліної, яка услід за дослідниками А. Янссоном, К. Фастом, С. Бенгтссоном, Й. Лінделлоном слушно пропонує “розбити складний метапроцес медіатизації на емпірично зрозумілі одиниці та артикулювати їх у конкретних вимірах повсякденного життя” [8, с. 29]. У контексті роботи з медіатизацією історичної пам'яті для генерування націєтворчих сенсів слід виділити ключові моменти, з якими мають працювати державні інституції школи, музеї, тексти масової культури тощо. Це стосується розгалуженої системи знань через формування дескрипторів як інформаційної структури, що транслює історичні відомості. Їх, на нашу думку, умовно можна класифікувати на:

1) понятійні дескриптори (система знань, закладена в навчальні програми про ті чи інші історичні події, наукова та науково-популярна література тощо) дають фактологічну основу та усвідомлення історичних процесів в історії України. Фундаментом є навчальні програми закладів освіти, освітні науково-популярні медіапроекти на телебаченні, радіо, подкасти та відео у соціальних мережах.

2) об'єктні дескриптори (пам'ятники, меморіали, музеї, сувенірна продукція, назви вулиць, проспектів, міст, парків, церемонії, святкові календарі тощо) використовуються для позначення матеріальних і нематеріальних носіїв культурної пам'яті. Об'єкти закріплюють у колективній пам'яті інформацію, отриману в навчальних закладах. За умови відсутності понятійного дескриптора можуть

Які канали інформації сформували Ваше уявлення про історію України передовсім
40 відповідей

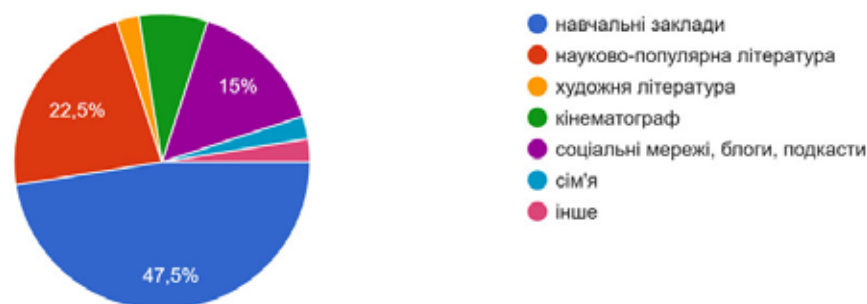

Рис. 1. Результати опитування про канали отримання інформації про історію України

функціонувати сепаровано як знаки вітчизняної культури. Наприклад, нещодавно відбулося перейменування вулиць у контексті дерусифікації та декомунізації. Завдання влади, громадських організацій, медіа проводити просвітницьку роботу щодо створення наративів про “місця пам’яті”, які ще не дуже відомі населенню. Об’єктні дескриптори найбільше прив’язані до фізичного та соціального просторів.

3) масовокультурні дескриптори (меми, пісні, фольклор, художні фільми та література) є результатом творчої діяльності носіїв фактичних знань, закріплюють історичну інформацію, переводять її в розважальну площину.

Межа поділу хитка. Одночасно музей може бути й носієм знань про історію та об’єктом, який матеріалізує нагадування про існування згаданого історичного періоду. Масовокультурний та об’єктний дескриптори є похідними від поняттєвого, але можуть існувати й дещо відсторонено. Так, наприклад, пісня “Батько наш Бандера, Україна мати” набула ознак віральності й може транслюватися у вітчизняному інформаційному просторі без міцного поняттєвого зв’язку з історичною персоною Степана Андрійовича Бандери, а як знак національної ідентифікації. Очевидно, одночасне поєднання усіх зазначених дескрипторів впливає на рівень медіатизації історичної пам’яті. Так, наприклад, на сучасному етапі російсько-української війни факт-відповідь українських солдатів з острова Зміїний, що почув російський крейсер “Москва” на пропозицію здатися (поняттєвий дескриптор), трансльований в українських

та зарубіжних новинах, підкріплений білбордами в містах України, поштовою маркою Укрпошти, роботами українських художників (об’єктні дескриптори) та медіатизований в піснях, мемах, мультфільмі (масовокультурні дескриптори) є символом нескореності українського народу.

Прикладом високого рівня медіатизації історичної спадщини є інформація про запорозьких козаків. Поняттєвий дескриптор (фактичні знання) є базою для утворення інших дескрипторів, що актуалізує знання про той чи інший історичний період. Опитувані засвідчили, що основну інформацію про Запорозьку Січ вони отримали під час навчання, а також з літератури, кінематографу, фольклору. Пам’ять про Запорозьке козацтво також поширюють Музей історії Запорозького козацтва, наукові та розважальні тематичні заходи, назви вулиць, святкування Дня українського козацтва тощо. Мультфільми, меми, пісні, анекдоти є частиною інструментарію збереження історичної пам’яті. У медіа є світлина, на якій бійці 112 бригади відтворили картину “Запорожці пишуть листа турецькому султанові”, “Репін по-сучасному. Як українські вояки пишуть листа Путіну” (див. рис. 2) (<https://www.radiosvoboda.org/>).

Це зображення актуалізовує звичайну історію наших предків, засвідчує тяглість традиції боронити рідну землю та вміти сміятися в обличчя ворога. Світлина з бійцями стала приводом для інших медіа нагадати про українського художника І.Репіна, історію створення полотна, наприклад, відеопроєкт “Символ України. “Запорожці пишуть

Рис. 2. Українські військові пишуть листа диктатору путіну

листа...” Репіна. Таємний зміст та символи на картині” (<https://internetri.net>).

Висновки. Збереження колективних спогадів через сучасні медійні канали створює принципово нові можливості для конструювання історичних наративів та їх поширення серед масової аудиторії. Медіатизація історичної пам’яті перетворюється на ключовий механізм формування колективної ідентичності в умовах мережевого суспільства. Поряд із іншими публічними інформаційними потоками медіа не лише транслують певні інтерпретації минулого, але й активно беруть участь у формуванні того, що саме та в який спосіб буде

збережено в колективній пам’яті народу. Для генерування націєтворчих сенсів слід формувати розгалужену систему знань через формування понятійних дескрипторів (базові знання), об’єктних дескрипторів (візуалізація знань), масовокультурних дескрипторів (поширення історичних наративів у масовій культурі). Перелік дескрипторів не вичерпує складності процесів медіатизації історичної пам’яті, а лише окреслює їх. Контрольована медіатизація пам’яті сприяє розвитку нашої національної та культурної ідентичності, створює універсальні міфологізовані розповіді про наш народ, історію, культуру.

Список літератури:

1. Василевська Т., Бевз, Т. Конструювання політики національної пам’яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*. 2024. №1 (7). С. 135–158. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/305743>; DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-7> (дата звернення: 25.10.2025).
2. Голденштейн К. Політика пам’яті як ресурс символічної політики. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія: Політичні науки. 2023. Вип. 8. С. 66–71. URL: https://www.researchgate.net/publication/374958208_Politika_pam%27ati_ak_resurs_simvolichnoi_politiki; DOI: 10.31558/2617-0248.2023.8.10 (дата звернення: 17.10.2025).
3. Гудошник О., Бучарська І. Медіатизація війни у фокусі наукових теорій та аналітичних практик. *Communications and Communicative Technologies*. Вип. 24. 2024. URL: <https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/view/250>; DOI: 10.15421/292409 (дата звернення: 16.10.2025).
4. Ільїн В. *Memori Studies: від пам’яті до забуття. Проблеми всесвітньої історії*. 2020. №3(12). С. 26–41. URL: <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2020-12-2> (дата звернення: 17.10.2025).
5. Киридон А. Пам’яттєва парадигма ідентичності: експлікація системотворчих сегментів комеморативних практик. *Уманська старовина*. 2021. Вип. 8. С. 150–167. URL: <http://usj.udpu.edu.ua/article/view/249991>; DOI: <https://doi.org/10.31499/2519-2035.8.2021.249991> (дата звернення: 19.10.2025).
6. Луман Н. Реальність мас-медіа. Київ: ЦВП, 2010. 158 с.
7. Половинчак Ю. Комеморативні практики в сучасному інформаційному просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. №2. С. 94–100. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002258>; DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2018.150360> (дата звернення: 19.10.2025).
8. Ривліна В. Медіатизація мистецтва: комунікаційні аспекти: дис. ... канд. із соц. ком. за спец. 27.00.01 “Теорія та історія соціальних комунікацій”. Дніпро, 2021. 194 с.
9. Яненко Я. Комеморативні практики в дискурсі журналістикознавства. *Образ*. 2025. Вип. 2(48). С. 21–29. URL: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.2\(48\)-21-29](https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.2(48)-21-29) (дата звернення: 25.10.2025).
10. Assmann J., Czaplicka J. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*. 1995. № 65. Pp. 125–133. URL: <https://www.jstor.org/stable/488538>; <https://doi.org/10.2307/488538> (26.10.2025).
11. Halbwachs M. On Collective Memory (Heritage of Sociology Series) Lewis A. Coser (Translator). 1992. 254 pp.
12. Olick Jeffrey K. Collective Memory: The Two Cultures. *Sociological Theory*. 1999. Vol. 17. № 3. Pp. 333–348. URL: <http://www.jstor.org/stable/370189>.

Sarapii M. M., Tiapkina N. I. THE SOCIO-PRAGMATIC DIMENSION OF THE MEDIATIZATION OF COLLECTIVE HISTORICAL MEMORY

This article is devoted to delineating the processes of mediatization of historical memory within the contemporary Ukrainian information space. The study conceptualizes the mediatization of memory as a socio-communicative phenomenon rooted in foundational works on the theory of collective memory (Maurice Halbwachs, Jan Assmann, Jeffrey K. Olick, among others). It is established that memory is contingent upon social groups and is tied to social and physical spaces where objects and processes of memory are defined. The research highlights the imperfections in the terminological framework related to historical memory, noting that the concept of "historical memory" intersects with notions such as "myth," "custom," "tradition," and "historical consciousness," as they pertain to the processes of preservation, transformation, and utilization of the past within the socio-cultural space. In the context of mediatization aimed at generating nation-building meanings,

the study identifies key aspects of developing a comprehensive knowledge system through the delineation of descriptors as informational structures that transmit historical knowledge. These are conditionally classified into conceptual descriptors – fundamental historical knowledge provided by educational institutions, academic and popular science literature, documentaries, and similar sources. A survey conducted within the study indicates that conceptual descriptors serve as the primary source of knowledge about Ukrainian history, although object descriptors and mass culture descriptors also hold significant positions in the results. Object descriptors encompass the visualization of knowledge through monuments, museums, electronic and print publications, cinema, postcards, postage stamps, and the like, being more closely tied to socio-cultural and physical spaces. Mass culture descriptors, which involve the dissemination of historical narratives within popular culture, depend on the preceding descriptors but can function independently, manifesting through fiction, cinema, memes, music, and photography. The division between descriptors is conditional, as an object descriptor, such as a book, film, or song, may simultaneously perform the functions of a mass culture descriptor. It is noted that the same historical phenomena may intersect across all descriptor types. Using the events of the Russian-Ukrainian war, particularly the incident on Snake Island in February 2022, the study illustrates how mediatization operates at the current stage of societal development—from coverage in traditional media to the issuance of postcards and postage stamps by Ukrposhta. In contrast, the mediatization of the historical memory of Zaporizhzhian Cossacks began with the dissemination of information through educational curricula, extending to street names and national holidays.

Key words: *collective memory, historical memory, mediatization of memory, conceptual descriptor, object descriptor, mass culture descriptor.*

Дата надходження статті: 28.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025